

УДК 321:323.2

Швирков О.І.
Сумський національний університет

ІНТЕЛЕКТУАЛИ ТА ВЛАДА: ЩЕ ОДИН ПОГЛЯД

Йдеться про розрив, що існує між експертним середовищем і політичними та бізнесовими колами. Запропоновано заходи щодо подолання, або, принаймні, скорочення цього розриву. У разі їх реалізації, на думку автора, теоріями, що їх створюють аналітики, стануть частіше керуватися при проведенні політичних і економічних реформ, що особливо актуально в контексті сучасної економічної кризи.

Ключові слова: політика, інтелектуали, передбачення, прогноз, ідеологія.

Швырков А.И.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЫ И ВЛАСТЬ: ЕЩЕ ОДИН ВЗГЛЯД

В статье речь идет о разрыве, существующем между экспертами и политическими и бизнес-элитами. Предложены меры для преодоления, или, хотя бы, сокращения этого разрыва. В случае их реализации, по мнению автора, теориями, которые создают аналитики, станут чаще пользоваться при проведении политических и экономических реформ, что особенно актуально в контексте современного экономического кризиса.

Ключевые слова: политика, интеллектуалы, предсказание, прогноз, идеология.

Shvyrkov O.

INTELLECTUALS AND POWER: ANOTHER LOOK

This article is considered on a question about necessity for theorists to correct their political, sociological and other theories with provision for particularities politicians world-outlook. In author's opinion after such correction these theories will become more often to follow in undertaking political and economic reforms that is actually in context of the modern economic crisis. It is offered the ways such correction.

Key word: policy, intellectuals, prescience, prediction, ideology.

На сьогодні наявний досить великий розрив між владою та так званими експертними колами, тобто економістами, політологами, тощо. За великим рахунком, такий розрив існував завжди, але сьогодні його наявність є особливо загрозливою, оскільки складність економічних, державних систем настільки велика, що недостатня увага з боку влади до слів експертів може призводити до катастрофічних наслідків (згадаємо хоча б світову економічну кризу).

У чому причина того, що до експертів не прислухаються? Це випадковість чи закономірність? Ця розвідка й присвячена дослідженню цих питань, а її більш конкретною метою є спроба визначити, які заходи треба вжити, щоб подолати, або хоча б скоротити той розрив, який існує між політико-бізнесовими елітами та експертним середовищем.

Слід зазначити, що перелік авторів, що писали на теми, які хоча б віддалено стосувалися вищезазначеної проблеми, є досить обмеженим (наприклад, П. Бурдьє, Л. Пенто, М. Фуко, Ю. Габермас). Можливо, це зумовлено тим, що для того, щоб побачити цю проблему саме як проблему, а не просто як привід для створення чергового твору про чергового невизнаного генія, слід було б самим філософам та ученим критично на себе подивитися, вийти з замкненого кола

своїх специфічних цінностей та інтересів, а на це в академічному середовищі здатний мало хто.

Отже, сьогодні стало майже загальним місцем констатувати системну, сутнісну кризу економічної, політичної та інших систем (див., наприклад, [1; 2; 3]). Водночас майже всі автори сходяться на неможливості сьогодні передбачити, до чого власне все йде. Так, зрозуміло, потрібно здійснювати структурну перебудову економіки, соціалізувати капітал, тощо. Проте для цього повинна бути перш за все воля політичних та економічних еліт. У них же такої волі, судячи з усього, немає. Багато в чому це зумовлено тим, що в більшості розвинених (і не тільки) країн ситуація далека від критичної, тобто спад виробництва та ін. не настільки великі, щоб це призвело до істотного порівняно з сучасним падіння рівня життя в найближчому майбутньому. Існують також можливості тимчасової стабілізації ситуації за рахунок використання вигод глобалізації світової економіки. Далеко не вичерпані природні ресурси Африки, Сибіру. Але що буде через 5–10 років, передбачити не береться ніхто. Точніше, тенденції, що існують нині, цілком очевидні, як і очевидні заходи, яких необхідно вжити для того, щоб уникнути негативних наслідків розвитку цих тенденцій. Проте абсолютно не очевидно, за яким сценарієм розвиватимуться події насправді.

Більше того, на сьогодні немає загальноприйнятої ідеології трансформацій, що відбуваються, концептуальних рамок, у які їх – нехай і тимчасово – можна було б утиснути і таким чином подати населенню. По суті, ми маємо лише ідеологію повної невизначеності, ідеологію очікування-невідомо-чого.

Проте трансформації суспільства та економіки відбуваються не за один рік, і потрібна ідеологія *перехідного періоду*. Тобто сам цей перехідний період повинен бути якимось чином ідеологічно оформлений, охарактеризований у *позитивних* термінах.

За великим рахунком, ситуація ця не нова. Просто зараз вона якось по-особливому очевидна, наочна. Суть однієї з її важливих сторін можна охарактеризувати так: якщо для економістів, соціологів, філософів очевидні тенденції та їх негативні наслідки, якщо для них очевидні методи запобігання цим наслідкам, чому відповідні

сценарії не реалізуються, чому дані методи не використовуються?

На наш погляд, для того щоби правильно оцінити ситуацію, що склалася, і, відповідно, відповісти на поставлене запитання, необхідно врахувати такі моменти.

1. Усі люди розрізняються, крім іншого, тим, на яку „відстань” вони „бачать”, на яку глибину здатні аналізувати ту або іншу проблему. Зрозуміло, що чим освіченіше людина, тим ця глибина більша. Реакція, взагалі ставлення до тих або інших подій тієї або іншої людини, безпосередньо залежить від глибини аналізу, на який вона здатна. Той, хто бачить речі у глибшій перспективі, бачить далі й реагує на віддаленіші події. Проте, реагуючи сьогодні на події, які, по суті, ще не настали, вона ніби діє абсолютно в іншому часовому масштабі, ніби прискорює час, або, точніше, пропускає, відкидає той проміжок часу, через який вони повинні настати. Ці події для неї – суть *сьогодення*. Якщо інші люди не здатні бачити так далеко, поведінка цієї „далекозорі” людини, її реакції їм не зрозумілі. Тому вони просто не бачать причин для хвилювання.

Саме цей механізм, або феномен, лежить в основі непорозуміння, що виникають між аналітиками і політиками, між ученими і практиками. По суті, йдеться про те, що ті та інші живуть за різними годинниками. Те, що для одних – уже *сьогодення*, для інших – дуже віддалене, можливо, навіть фантастичне майбутнє. Проте проблема у тому, що світ так влаштований, що ресурсами, важелями, здатними впливати на суспільство, економіку володіють саме практики.

Критична маса далекозорих теоретиків достатня для того, щоб уплинути на короткозорих практиків, як правило, накопичується дуже рідко. І тому політики часто починають діяти тільки тоді, коли несприятливі події, які вже давно передбачали аналітики і яких тому цілком можна було уникнути, вже настали.

2. „Далекозорі”, як правило, це люди з розвиненим системним мисленням. Системним у тому сенсі, що вони у всьому бачать або хочуть бачити систему, структуру, завершеність. Причому система ця повинна бути по можливості підпорядкована якомусь абстрактному принципіві. Наприклад, рівновазі, справедливості, блага тощо. Саме тому в творах великих (і не дуже) мислителів, що стосуються державного устрою і функціонування економіки, таке

важливе місце відводиться відповідним поняттям.

Відсутність цього принципу, відсутність підпорядкування абстрактному принципіві в реальності, в діях тих або інших людей, сил викликає у „далекозорих” неспокій, незадоволеність, прагнення все виправити.

У зв'язку з цим фундаментальна суперечність у писаннях „далекозорих”, що стосуються життя суспільства, політики тощо, полягає в тому, що вони прагнуть дати закінчений, систематизований опис дій тих, хто в своїх діях якраз і не керується прагненням до завершеності, досконалості, системності. Іншими словами, вони прагнуть нав'язати, приписати свій спосіб ставлення до реальності тим людям, для яких цей спосіб ставлення до реальності є нехарактерним. Тобто людям дії, політикам. Проте саме політики міняють „політичний ландшафт”. Таким чином, доходимо до старої доброї суперечності між „як треба” і „як насправді”.

Ці два моменти конституують таку типову ситуацію, точніше, складають її сторони.

Будь-які процеси в суспільстві найчастіше ініціюються та скеровуються людьми, які володіють не найкращим „зором” і не найсистематизованішими уявленнями про устрій суспільства та держави. Уявлення ці так само далеко не завжди підпорядковуються якомусь абстрактному принципу. Дії цих людей спричиняють певні наслідки. Наслідки, на відміну від мотивів тих, хто їх здійснює, цілком об'єктивні, вони можуть формувати об'єктивні тенденції, які у свою чергу, уловлюють „далекозорі”. Останні намагаються виділити і зафіксувати ці тенденції, простежити, куди вони ведуть, і сформулювати ті чи інші рекомендації, дотримання яких дозволить у подальшому уникнути тих негативних наслідків, до яких ведуть дії політиків. Проте рекомендації ці, як і оцінка тенденцій та їх наслідків, ґрунтуються на уявленнях, багато в чому чужих і незрозумілих „короткозорим”. Чужий їм перш за все спосіб *систематизації* цих уявлень, верховний принцип, якому вони підпорядковані. Внаслідок цих моментів діячі можуть, по-перше, по-іншому, тобто не так, як „далекозорі”, оцінювати ступінь негативності тих чи інших результатів розвитку подій, по-друге, не уловлювати ступінь тимчасової близькості або актуальності цих результатів і, по-третє, не бачити сенсу в приведенні

існуючого стану речей у відповідність з системою, яку пропонують „далекозорі”.

Хочу підкреслити, що абсолютно не вважаємо, ніби „далекозорі”, тобто вчені, аналітики, взагалі мислителі „правильніші” „короткозорих”, тобто політиків. Так само маємо зауважити, що не заперечуємо можливості існування індивідів, у яких здатність до дії та наукового (або якогось ще) передбачення однаково розвинені, збалансовані.

Ще один важливий момент, на який ми повинні звернути увагу, полягає в такому. Більшість книг, що стосуються економічних, політичних та інших прогнозів, пишуть „далекозорі”. Реальні політики пишуть мало і нечасто, а якщо й пишуть, то, як правило, *не своїми руками*. Проте саме по писаному, *через* написане більшість людей сприймає ситуацію, оцінює її. „Далекозорі”, таким чином, нав'язують читачам своє бачення реальності, бачення, що характеризується тими особливостями, про які говорилося вище. Політики ж, тобто люди, які безпосередньо ухвалюють управлінські рішення, мають бачення реальності, що істотно відрізняється від бачення реальності „далекозорими”, і діють вони відповідно до свого бачення, а не згідно з баченням „далекозорих”, тобто не так, як зазначено у працях останніх. Саме цим і зумовлена, іноді разюча, невідповідність між рекомендаціями аналітиків та діями політиків. Цим самим пояснюється і така ж кардинальна розбіжність між дійсністю, за створення більшої частини якої відповідають політики, і тією картиною, яку ми бачимо в сукупності творів філософів, соціологів, політологів.

Проте ситуація насправді ще більш заплутана. Річ у тому, що *політики повинні говорити* з іншими політиками, аналітиками, народом врешті-решт. Говорити ж вони можуть тільки за допомогою тих концептів, тих теорій, тією ж *мовою*, яку їм надають аналітики, – бо саме ці останні *дають людям слова*, у цьому їх роль та призначення. Таким чином, політики занурюються багато в чому чуже їм мовне і, отже, смислове середовище.

Тому до „мовчазної більшості” ми мали б приєднати меншину, що *пише*, і меншину, що *говорить*. Причому остання хоча й говорить мовою тієї, що пише, – просто тому, що іншої в неї немає, – проте думає і діє часто абсолютно не так, як від неї чекають меншина, що пише та більшість, що мовчить.

Частково ситуацію намагаються виправити тим, що дають поговорити меншині, що пише, тобто „далекозорим”. Маються на увазі ті, хто регулярно виступають на телебаченні, і решті медіа-простору – „аналітики”. Проте це мало міняє справу, оскільки рішення все одно приймають *інші* люди.

Ця проблема, на нашу думку, становить великий науковий інтерес. Мова йде про співвідношення картини світу, що задається, створюється „інтелектуалами” (назвемо їх так), і картиною світу, імпліцитно присутньою в головах більшості людей (у тому числі й інтелектуалів). Імпліцитно в тому сенсі, що, як правило, вона чітко не оформлена – перш за все *вербально* – не представляє з себе якоїсь цілісності. Проте переважає завжди цілісність. Іншими словами, за відсутності власної цілісної вербально оформленої картини світу і за наявності чужої цілісної вербально оформленої картини світу ця остання займає „святе місце”. Картина ж, що створюється інтелектуалами, повна ілюзій – через особливості їхнього життя і психології, вона повна повітряних замків (вище ми спробували по-іншому охарактеризувати її в термінах системності, структурованості, підпорядкованості абстрактним принципам).

Нарешті ризикнемо висловити одне припущення щодо ролі інтелектуалів в історії людства. Суть цього припущення полягає в тому, що, можливо, саме інтелектуали надали – нехай і несвідомо – політикам ту дуже щільну ширму, за якою останні зуміли приховати справжню природу політики, політичної боротьби. І справа навіть не в словесному оформленні тих чи інших політичних „акцій”, їх інформаційному прикритті – як зараз прийнято висловлюватися, – а в першу чергу тому, що інтелектуалістська картина світу зі всіма її згаданими вище особливостями настільки укорінилася в розумі обивателя, що він почав вірити в те, що „реальність”, яка час від часу прориває цю картину, є лише тимчасовою аберацією, відхиленням від правильного, реального. Істиною ж, реальністю служить саме ця картина, ширма. І з кожним роком ця ширма стає все товстішою, все щільнішою, а теорії, на яких вона ґрунтується, весь час доповнюються, розвиваються. І людині треба все більше і більше зусиль, щоб прорватися крізь неї. Про щільність і непорушність *ширми*, крім іншого, свідчить і той факт, що, незважаючи на те, що саме в ХХ столітті відбулися

найжорстокіші й найруйнівніші війни, ми все одно продовжуємо вірити в інститути демократії, ліберальні цінності, могутність розуму і тому подібне.

Що ж можна зробити, щоб хоч б трошки скоротити розрив між політичною реальністю, що задається діями політиків, і мовою, якою вони говорять? Особливо оригінальний рецепт тут запропонувати важко. Ніяким *фокусом* цей розрив не ліквідується. Мова може йти тільки про поступове, повільне його скорочення. Хотілося б, звичайно, щоб зустрічний рух почався з обох боків. Але навіть якщо рухатиметься тільки одна сторона – вже добре. Припустимо, що це будуть „далекозорі”. У чому полягатиме їх крок назустріч? Чи повинні вони спробувати приборкати свою схильність до систематизації, структуризації? Або, може, їм варто пожертвувати – хоч б частково – якими-небудь зі своїх абстрактних принципів? Думаю, що друге прийнятніше. Треба розуміти, що мова тут йде зовсім не про те, щоб перетворитися на аморальних людей (саме політиків часто до таких відносять). Мова більшою мірою йде про усвідомлення *відносності й історичності цих принципів*. На мій погляд, нас гнітить вантаж етичних концепцій столітньої давнини. Можливо, це пов'язано з деяким відставанням етики від інших напрямів філософії. Можливо – з тим, що сучасна політологія та соціологія здебільшого все ще вкорінені в політичних теоріях і теоріях ідеального суспільства і держави, створених у XVIII столітті (а то й раніше). Можливо, слід скористатися сучаснішими філософськими концепціями і на них будувати нову *політологію*.

Проте не тільки *принципами* слід „пожертвувати” (хоч б частково). Слід істотно послабити і ступінь структурованості теорій, взагалі побудов. Хочу, щоб мене правильно зрозуміли. Мова не йде про те, щоб штучно спримиізувати своє мислення, мова йде про те, щоб не чекати і, головне, не вимагати від суспільства і політиків більшої системності в мисленні, ніж та, на яку вони здатні. Хоч б для того, щоб так щиро не обурюватися і не дивуватися з того, що до їх пророцтв не прислухаються. Іншими словами, *аналітикам* слід роботи *поправку на меншу схильність політиків до красивих, закінчених теоретичних побудов і конструкцій*.

Насправді це тільки підвищить результативність прогнозів. Тут, до речі

сказати, ми стикаємося з однією цікавою, а б навіть сказав, парадоксальною особливістю політичного й економічного прогнозування та аналізу. А саме. Якщо аналітик указує на можливість настання деякої події і до нього прислухаються, адекватно реагують і таким чином уникають негативних наслідків, то аналітик ніби виявляється *не правий* (оскільки подія, ним передбачена, не настала). Більше того, часто навіть не можна переконатися в тому, що передбачені ним події відбулися б, коли б не були вжиті відповідні заходи. З іншого боку, якщо до його слів не прислухаються і якась подія все ж таки відбудеться, вийде, що він був *правий*. Це стане видно всім з безсумнівною очевидністю. Відповідно, слава його як провісника миттєво „заскалить”. Невідомо навіть якому варіантові слід віддати перевагу аналітику. Можливо, що не особлива активність аналітиків в плані просування своїх прогнозів частково пов'язана з бажанням слави (нехай і касандрової). Так само не варто забувати й про їхню інтелектуальну гордість („не послухали – тепер маєте”).

Як же тоді оцінити результативність прогнозу? Тим, що він справдився, чи тим, що завдяки прогнозу негативних наслідків удалося уникнути? Враховуючи, що було сказане вище, пропонуємо ефективність роботи аналітика оцінювати *кількістю разів, коли до нього прислухалися і вчинили так, як він радив*. При цьому, природно, негативні наслідки реалізації запропонованих ним заходів повинні бути істотно меншими, ніж ті, що передбачаються ним у разі нереалізації цих заходів. Такий спосіб оцінки цілком корелює із закликком знизити вимоги (й очікування) прихильності політиків до абстрактних принципів, а так само ввести поправку на меншу схильність (і довіру) останніх до побудови завершених, *добре структурованих* теорій.

Дійсно, дотримання цього закликку зробить прогнози аналітиків *зрозумілишими і ближчими* політикам, що, у свою чергу, приведе до того, що до цих прогнозів почнуть частіше прислухатися. При цьому результату, дійсно бажаного для аналітика, звичайно, досягнуто, швидше за все, не буде (тобто реальність не буде достатньою мірою перебудована відповідно до його сокровенних уявлень і мрій). Проте це все ж таки буде більше, ніж те *нічого*, яке він дуже часто має зараз. Знову ж таки і суспільству в цілому буде користь.

Слід зауважити, що жодною мірою не йдеться про те, щоб досягти свого, використовуючи знання психології опонента (яким у даному випадку по відношенню до аналітика виступає політик), тобто банальне маніпулювання. Мова йде про те, щоб скоригувати свої установки згідно з реальністю (частиною якої – нехай і досить специфічною – є політики). Коротше кажучи, бажаючи меншого, отримаєш хоч щось, бажаючи більшого – ризикуєш не отримати нічого.

Зараз, як видається, масив „високолобої” літератури значною мірою є чимось самодостатнім, чимось, що існує практично незалежно від реальності. Іноді, щоправда, його використовують як покрив, що її приховує, покрив, який не стільки повторює „рельєф місцевості”, – економічний чи політичний – скільки згладжує його гострі кути, приховує провалля та ущелини. Причому, слід зауважити, це стосується не тільки „замовної” літератури, метою якої є якраз щось приховати. Цей випадок мене взагалі не цікавить, оскільки там якраз все зрозуміло. Це стосується перш за все серйозних творів, написаних серйозними, незаангажованими дослідниками.

Звичайно, можна сказати, що ситуація ця цілком нормальна, що між теорією та практикою завжди існує певний розрив, що теорія часто значною мірою незалежна від практики. Проте слід пам'ятати, що ми говоримо про економічну теорію, політологію та соціологію, а не про теоретичну фізику або математику. Перелічені гуманітарні дисципліни не тільки спрямовані на вивчення реальності, вони своєю найважливішою частиною орієнтовані на перетворення реальності...

Таким чином, скоротити розрив між владою та експертами можна за рахунок, по-перше, врахування особливостей світосприйняття політиків під час формулювання експертами тих чи інших прогнозів і рекомендацій, а, по-друге, корекції відповідних установок самих експертів, їх уявлення про своє місце у соціальній системі. Такі заходи, безсумнівно, сприятимуть тому, що рекомендації експертів будуть сприйматися більш позитивно, а отже, „коефіцієнт корисної дії” цих рекомендацій буде значно вищий, ніж зараз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валлерстайн І. После либерализма / И. Валлерстайн: [пер. с англ. М.М. Гурвица, П. М. Кудюкина, Л. В. Феденко под ред. Б. Ю. Кагарлицкого]. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
2. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн: [пер. с англ. под ред. Б.Л.Иноземцева]. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
3. Туроу Л. Будущее капитализма / Л. Туроу: [пер. с англ. А.И. Федорова]. – Сибирский хронограф, 1999. – 357 с.

УДК 130.2

Тіхонова Л.А.

Харківський національний
університет радіоелектроніки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглядаються особливості та проблеми формування політичної та національно-цивілізаційної ідентичності в умовах глобалізації та інформатизації сучасного світу. Досліджуються елементи, що складають структуру політичної ідентичності та її типи. Аналізується вплив на політичну ідентичність процесів глобалізації та інформатизації суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, політична ідентичність, ідентифікація, самоідентифікація.

Тихонова Л.А.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ И НАЦИОНАЛЬНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Рассматриваются особенности и проблемы формирования политической и национально-цивилизационной идентичности в условиях глобализации и информатизации современного мира. Исследуются элементы, составляющие структуру политической идентичности и ее типы. Анализируется влияние на политическую идентичность процессов глобализации и информатизации общества.

Ключевые слова: информационное общество, политическая идентичность, идентификация, самоидентификация.

Tichonova L.

FEATURES OF FORMING OF POLITICAL, NATIONAL AND CIVILIZATIONAL IDENTITY OF UKRAINIAN SOCIETY

Features and problems of formation of political, national and civilized identity in conditions of globalization and informatization of the modern world are considered in this article. Elements which are made structure of political identity and its types are researched. Influence on the political identity of the processes of globalization and information of society are analyzed.

Key words: information society, political identity, identification, self-identity.